SHAXSGA YO‘NALTIRILGAN TA’LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA O‘QUVCHILARNING ICHKI MOTIVATSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

Samadova Nafisa Niyozovna
Osiyo xalqaro universiteti,
70110102 – Pedagogika magistratura
mutaxassisligi magistranti
R. O. Avezov
Ilmiy rahbar: p.f.f.d. (PhD), professor
Osiyo xalqaro universiteti
https://doi.org/10.5281/zenodo.23297187

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta’lim jarayonida o‘quvchilarning ichki motivatsiyasini shakllantirish va rivojlantirishda shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim texnologiyalarining pedagogik imkoniyatlari yoritilgan. Tadqiqot Qashqadaryo viloyati Shahrisabz tumanidagi 36-son umumiy o‘rta ta’lim maktabining 9-sinf o‘quvchilari ishtirokida olib borilgan tajriba-sinov materiallariga tayangan. Jami 68 nafar respondent tajriba va nazorat guruhlariga teng taqsimlangan. Shaxsiy yondashuv asosida tashkil etilgan darslarda o‘quvchining qiziqishi, mustaqil tanlovi, refleksiyasi, individual muvaffaqiyat tajribasi va o‘qituvchi–o‘quvchi hamkorligiga alohida e’tibor qaratilgan. Natijalar tajriba guruhida yuqori ichki motivatsiya ko‘rsatkichi 28 foizdan 76 foizgacha oshganini, nazorat guruhida esa 30 foizdan 42 foizgacha o‘sganini ko‘rsatgan. Olingan natijalar shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvning o‘quvchilarning o‘qishga qiziqishi, mustaqil faoliyati va o‘zini rivojlantirishga intilishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini asoslaydi.

Kalit so‘zlar: ichki motivatsiya, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, individual yondashuv, o‘quv faoliyati, refleksiya, mustaqil tanlov, pedagogik shart-sharoit, o‘qituvchi–o‘quvchi hamkorligi.

Аннотация. В статье раскрываются педагогические возможности личностно-ориентированных образовательных технологий в формировании и развитии внутренней мотивации учащихся. Исследование основано на материалах опытно-экспериментальной работы, проведённой среди учащихся 9-х классов общеобразовательной школы № 36 Шахрисабзского района Кашкадарьинской области. Всего в исследовании приняли участие 68 респондентов, поровну распределённых между экспериментальной и контрольной группами. В экспериментальной группе особое внимание уделялось интересам учащихся, самостоятельному выбору, рефлексии, индивидуальному опыту успеха и сотрудничеству учителя и ученика. Результаты показали рост показателя высокой внутренней мотивации в экспериментальной группе с 28 до 76 процентов, тогда как в контрольной группе он увеличился с 30 до 42 процентов.

Ключевые слова: внутренняя мотивация, личностно-ориентированное обучение, индивидуальный подход, учебная деятельность, рефлексия, самостоятельный выбор, педагогические условия, сотрудничество учителя и ученика.

Abstract. The article examines the pedagogical potential of learner-centered educational technologies in forming and developing students' intrinsic motivation. The study is based on experimental materials obtained from ninth-grade students of Secondary School No. 36 in Shahrisabz district, Kashkadarya region. A total of 68 respondents were equally divided into experimental and control groups. In the experimental group, instruction focused on learners' interests, autonomous choice, reflection, individual success experience, and teacher–student cooperation. The results showed that the proportion of students with a high level of intrinsic motivation in the experimental group increased from 28% to 76%, while in the control group it rose from 30% to 42%. The findings support the effectiveness of learner-centered instruction in strengthening students' interest in learning, independent activity, and self-development.

Keywords: intrinsic motivation, learner-centered education, individualized approach, learning activity, reflection, autonomous choice, pedagogical conditions, teacher–student cooperation.

KIRISH

Zamonaviy ta'limda o‘quvchini tayyor bilimni qabul qiluvchi obyekt sifatida emas, balki o‘z o‘quv faoliyatini anglaydigan, maqsad qo‘yadigan, tanlov qiladigan va natijalarini baholay oladigan faol subyekt sifatida shakllantirish ustuvor vazifalardan biridir. Bunday yondashuvda ta'lim samaradorligi faqat tashqi nazorat, baho yoki rag‘bat bilan belgilanmaydi. O‘quvchining bilishga bo‘lgan ichki ehtiyoji, o‘z imkoniyatlarini namoyon etish istagi va muvaffaqiyatga erishishdan qoniqishi barqaror o‘quv faoliyatining muhim manbai hisoblanadi.

Ichki motivatsiya o‘quvchining faoliyatni tashqi mukofot yoki majburiyat tufayli emas, balki jarayonning o‘zi qiziqarli, mazmunli va shaxsiy ahamiyatga ega bo‘lgani uchun bajarishi bilan tavsiflanadi. Shu sababli shaxsga yo‘naltirilgan ta'lim o‘quvchining individual qobiliyati, qiziqishi, ehtiyoji va psixologik xususiyatlarini hisobga olish orqali ichki motivatsiyani rivojlantirishga xizmat qiladigan metodologik asos sifatida qaraladi.

Mazkur maqolaning maqsadi shaxsga yo‘naltirilgan ta'lim texnologiyalari asosida o‘quvchilarning ichki motivatsiyasini rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik shart-sharoitlarni aniqlash va tajriba-sinov natijalari asosida ularning samaradorligini tahlil qilishdan iborat.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Ichki motivatsiya muammosi pedagogika va psixologiyada turli nazariy yondashuvlar doirasida o‘rganilgan. A. Maslou ehtiyojlar ierarxiyasi orqali inson xulq-atvorining ichki manbalarini izohlab, bilishga intilish, o‘zini namoyon qilish va shaxsiy o‘sish ehtiyojlarini muhim motivatsion omillar sifatida ko‘rsatadi. E. Desi va R. Rayan tomonidan ishlab chiqilgan o‘zini o‘zi belgilash nazariyasida esa avtonomiya, kompetentlik va ijtimoiy aloqadorlik ichki motivatsiyaning tayanch psixologik shartlari sifatida talqin etiladi.

K. Rodjersning gumanistik qarashlarida ta’limdagi ishonchli psixologik muhit, erkin fikr bildirish va o‘zini namoyon qilish imkoniyati o‘quvchining ichki faolligini kuchaytirishi ta’kidlanadi. L. S. Vigotskiyning yaqin rivojlanish zonasi haqidagi g‘oyasi individual yordam va pedagogik qo‘llab-quvvatlashni o‘quvchining real hamda potensial imkoniyatlariga moslashtirish zarurligini asoslaydi. Mahalliy tadqiqotlarda ham shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, innovatsion pedagogik texnologiyalar va o‘quvchini faol subyekt sifatida ta’limga jalb qilish masalalariga alohida e’tibor berilgan.

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, ichki motivatsiyani barqaror rivojlantirish uchun faqat qiziqarli topshiriqning o‘zi yetarli emas. O‘quvchiga tanlov berish, topshiriq murakkabligini uning imkoniyatiga moslashtirish, muvaffaqiyatni his qildirish, refleksiyani tashkil etish va o‘qituvchi bilan hamkorlikka asoslangan muloqot yaratish o‘zaro bog‘langan tizim sifatida qo‘llanishi lozim.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot Qashqadaryo viloyati Shahrisabz tumanidagi 36-son umumiy o‘rta ta’lim maktabining 9-sinf o‘quvchilari bilan olib borildi. Tajriba-sinov ishlarida jami 68 nafar respondent ishtirok etib, ular 34 nafardan tajriba va nazorat guruhlariga ajratildi. Tajriba guruhida darslar shaxsiy yondashuv asosida, nazorat guruhida esa an’anaviy metodik sharoitda tashkil etildi.

Tadqiqotda pedagogik va psixologik adabiyotlarni tahlil qilish, kuzatish, suhbat, so‘rovnoma, diagnostik test, tajriba-sinov, miqdoriy va sifat tahlili hamda statistik ishlov berish usullaridan foydalanildi. Ilmiy rahbar bilan hamkorlikda o‘quvchilarning ichki motivatsiyasi, o‘qishga qiziqishi va shaxsiy yondashuvga munosabatini aniqlashga qaratilgan 12 savolli so‘rovnoma ishlab chiqilgan bo‘lib, uning 10 savoli yopiq, 2 savoli ochiq shaklda tuzilgan.

Baholashda darsga qiziqish, mustaqil ishlash, ichki motivatsiya va darsdagi faollik ko‘rsatkichlari asos qilib olindi. Har bir ko‘rsatkich past, o‘rta va yuqori darajalarda tavsiflandi. Tajriba guruhida o‘quvchining qiziqishiga mos topshiriqlar, tanlov imkoniyati, ijodiy va muammoli vazifalar, individual qayta aloqa, refleksiya hamda kichik muvaffaqiyatlarni e’tirof etish kabi metodik vositalar izchil qo‘llandi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Guruh	Respondentlar	Yuqori motivatsiya (boshlanish)	Yuqori motivatsiya (yakun)	O‘zgarish
Tajriba guruhi	34 nafar	28%	76%	+48 foiz punkt
Nazorat guruhi	34 nafar	30%	42%	+12 foiz punkt

1-jadval. Tajriba va nazorat guruhlarida yuqori ichki motivatsiya dinamikasi

Jadvaldan ko‘rinadiki, tajriba guruhida yuqori ichki motivatsiya ko‘rsatkichi 28 foizdan 76 foizgacha ko‘tarilib, 48 foiz punkt o‘sish qayd etilgan. Nazorat guruhida esa ushbu ko‘rsatkich 30 foizdan 42 foizgacha, ya’ni 12 foiz punktga oshgan. Mazkur tafovut shaxsga yo‘naltirilgan metodik ta’sirning tajriba guruhidagi motivatsion o‘zgarishlarga sezilarli hissa qo‘shganini ko‘rsatadi.

Dissertatsiya materiallaridagi qo‘shimcha monitoring natijalarida tajriba boshida past motivatsiya darajasi 40 foizni tashkil etgani, tajriba yakunida esa 12 foizgacha kamaygani qayd etilgan. Shu monitoring kesimida yuqori motivatsiya ko‘rsatkichi 15 foizdan 50 foizgacha oshgan. Ushbu ko‘rsatkichlar yuqoridagi guruhlararo jadvaldan alohida monitoring kesimini ifodalaydi va motivatsiya tuzilmasida ijobiy siljish mavjudligini qo‘shimcha ravishda tasdiqlaydi.

Sifat tahlili ham tajriba guruhi o‘quvchilarida sezilarli o‘zgarishlarni ko‘rsatgan: ular darsda savol berish, mustaqil fikr bildirish, topshiriqni ijodiy bajarish va o‘z faoliyati natijasini baholashda faolroq bo‘lgan. Nazorat guruhida esa o‘quv faoliyati ko‘proq o‘qituvchi ko‘rsatmasiga bog‘liq holatda kechgan. Demak, shaxsiy yondashuv motivatsiya darajasining miqdoriy oshishi bilan birga, o‘quv faoliyati mazmunining ham o‘zgarishiga olib keladi.

ICHKI MOTIVATSIYANI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

Birinchidan, o‘quvchining qiziqishi va individual ehtiyojini muntazam diagnostika qilish hamda ta’lim topshiriqlarini shu ma’lumotlarga moslashtirish;

Ikkinchidan, o‘quvchiga mazmunli tanlov imkoniyatini berish, ya’ni topshiriq turi, bajarish usuli yoki taqdim etish shakli bo‘yicha cheklangan, ammo real avtonomiya yaratish;

Uchinchidan, topshiriqlar murakkabligini o‘quvchining imkoniyatiga mos ravishda bosqichma-bosqich oshirish va muvaffaqiyat tajribasini shakllantirish;

To‘rtinchidan, baholashni faqat natijani qayd etish vositasi emas, balki rivojlantiruvchi qayta aloqa sifatida tashkil etish;

Beshinchidan, refleksiya, o‘z-o‘zini baholash va o‘z maqsadini belgilash ko‘nikmalarini darsning tarkibiy qismiga aylantirish;

Oltinchidan, o‘qituvchi–o‘quvchi munosabatlarini hurmat, ishonch, hamkorlik va psixologik xavfsizlik tamoyillari asosida qurish.

XULOSA VA TAVSIYALAR

Tajriba-sinov materiallari shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim texnologiyalari o‘quvchilarning ichki motivatsiyasini rivojlantirishda samarali pedagogik vosita ekanini ko‘rsatadi. Tajriba guruhida yuqori ichki motivatsiya darajasining 28 foizdan 76 foizgacha oshgani va nazorat guruhidagi o‘sishning nisbatan past bo‘lgani shaxsiy yondashuvga asoslangan metodik ishning natijadorligini ko‘rsatadi.

Amaliy jihatdan o‘qituvchilarga o‘quvchilarning individual qiziqishi va ehtiyojlarini diagnostika qilish, tanlovga asoslangan topshiriqlarni ko‘paytirish, refleksiv savollar va o‘z-o‘zini baholash elementlarini qo‘llash, individual qayta aloqani kuchaytirish hamda o‘quvchining kichik yutuqlarini muntazam e’tirof etish tavsiya etiladi. Bunday yondashuv o‘quvchining tashqi nazoratga bog‘liqligini kamaytirib, bilim olishni shaxsiy ehtiyoj va rivojlanish manbai sifatida qabul qilishiga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Maslow A. Motivation and Personality. – New York: Harper & Row, 2020.
2. Deci E. L., Ryan R. M. Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior. – New York: Springer, 2020.
3. Rogers C. Freedom to Learn. – Columbus: Merrill Publishing, 2020.
4. Vygotsky L. S. Pedagogicheskaya psixologiya. – Moskva: Yurayt, 2020.
5. Bruner J. The Process of Education. – Cambridge: Harvard University Press, 2020.
6. Dewey J. Experience and Education. – New York: Kappa Delta Pi, 2020.
7. Saidahmedov N. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan, 2020.
8. Xodjayev B. Ta’limda innovatsion yondashuvlar. – Toshkent: Tafakkur, 2021.
9. Sharipov Sh. Zamonaviy pedagogika asoslari. – Toshkent: Universitet, 2021.
10. Jo‘rayev R. Ta’lim texnologiyalari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.